

Нікола С.О.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Гусєв А.О.

студент
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Nikola Svitlana

Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance
Odessa I.I. Mechnikov National University

Husiev Artem

Student
Odessa I.I. Mechnikov National University

ЕКОЛОГІЧНЕ ОПОДАТКУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЕРЖАВНОГО ВПЛИВУ НА ЕКОНОМІКУ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

ENVIRONMENTAL TAXATION AS A TOOL FOR STATE IMPACT ON ENVIRONMENTAL ECONOMICS

У статті досліджено теоретичні та методологічні засади концепції екологічного оподаткування, визначено її основні елементи та економічну сутність екологічного податку. Проаналізовано динаміку обсягів викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря за 2014–2019 рр. та доходів державного бюджету України від екологічного податку за аналогічний період, а також досліджено взаємозв'язок між цими показниками. Встановлено, що система екологічного оподаткування в Україні характеризується низьким рівнем ефективності. Розглянуто міжнародний досвід державного впливу на економіку природокористування шляхом екологічного оподаткування та наведено систему податків і зборів екологічного характеру в країнах Європи. Виявлено основні недоліки поточної системи екологічного оподаткування в Україні та запропоновано шляхи її вдосконалення.

Ключові слова: система екологічного оподаткування, економіка природокористування, екологічний податок, обсяги викидів, доходи державного бюджету.

В статье исследованы теоретические и методологические основы концепции экологического налогообложения, определены ее основные элементы и экономическую сущность экологического налога. Проанализирована динамика объемов выбросов загрязняющих веществ в атмосферный воздух за 2014–2019 гг. и доходов государственного бюджета Украины от экологического налога за аналогичный период, а также исследована взаимосвязь между этими показателями. Установлено, что система экологического налогообложения в Украине характеризуется низким уровнем эффективности. Рассмотрен международный опыт государственного влияния на экономику природопользования путем экологического налогообложения и приведена система налогов и сборов экологического характера в странах Европы. Выявлены основные недостатки текущей системы экологического налогообложения в Украине и предложены пути ее усовершенствования.

Ключевые слова: система экологического налогообложения, экономика природопользования, экологический налог, объемы выбросов, доходы государственного бюджета.

The article explores the theoretical and methodological basis of the concept of environmental taxation, identifies its main elements and the economic essence of the environmental tax. The dynamics of emissions of pollutants into the atmosphere for 2014–2019 were analyzed and the revenues of the State Budget of Ukraine from the environmental tax for the same period, as well as the relationship between these indicators. It has been established that the system of environmental taxation in Ukraine is characterized by a low level of efficiency. The international experience of the state influence on the economy of environmental management through environmental taxation is considered and the system of taxes and collections of an environmental nature in European countries is presented. The main shortcomings of the current system of environmental taxation in Ukraine have been identified and ways of improving

it have been proposed. In recent decades in the world economy ecology has become a new factor of production, which is due to the realization of the need for rational and effective use of natural resources, as well as reduction of pollutants emissions. One of the main methods of realization of this problem is the state impact on the environmental economics. The most common tool of state stimulation of environment of production is the introduction of an environmental taxation system. Environmental taxation is a set of payments (taxes and fees) levied on legal entities and individuals, which are aimed at stimulating rational environmental use by collecting a certain amount of funds in proportion to the negative impact on the environment. The main purpose of the environmental taxation system is to stimulate rational environmental use. In Ukraine, the main element of this system is environmental tax; environmental functions also indirectly perform rent and some types of excise tax. Environmental tax has two functions: regulatory (environmental) and fiscal. In Ukraine, these functions are not performed enough due to the absence of significant positive dynamics of ecological and economic indicators.

Keywords: *environmental taxation system, environmental economics, environmental tax, emissions, state budget revenues.*

Постановка проблеми. В останні десятиліття у світовій економіці екологія стає новим фактором виробництва, що пов'язано з усвідомленням необхідності раціонального та ефективного використання природних ресурсів, а також скорочення обсягів викидів забруднюючих речовин. Одним із основних методів реалізації цієї проблеми є державний вплив на економіку природокористування. Найбільш поширеним інструментом державного стимулювання екологізації виробництва є впровадження системи екологічного оподаткування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми екологічного оподаткування в Україні та світі присвячені статті таких науковців, як Ю.О. Швець, Л.С. Григорович [1], Н.С. Васильєва [2], О.В. Лега, Л.В. Яловега, Т.Б. Прийдак [3], Т.М. Шульга [4], К.В. Канонішена-Коваленко [5], Н.П. Яворська [6], В.А. Фостолович, А.С. Возик [7]. У цих дослідженнях визначено економічну та правову сутність концепції екологічного оподаткування, особливості стягнення екологічного податку, проаналізовано міжнародний досвід екологічного оподаткування, а також наведено шляхи реформування екологічного податку в Україні.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Основною невирішеною проблемою науковців є відсутність єдиного підходу до подальшого розвитку екологічного оподаткування в Україні з урахуванням реалізації регулюючої (скорочення обсягів викидів) та фіскальної (забезпечення бюджетних доходів) функцій екологічного податку.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження впливу держави на економіку природокористування шляхом екологічного оподаткування. Основними завданнями статті є:

- визначення економічної сутності екологічного податку;
- аналіз взаємозв'язку обсягів викидів та надходжень до державного бюджету від екологічного податку;
- порівняння поточної системи екологічного оподаткування в Україні зі світовим досвідом;
- запропонування шляхів удосконалення наявної системи екологічного оподаткування в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Екологічне оподаткування – це сукупність платежів (податків і зборів), що стягуються з юридичних та фізичних осіб, які спрямовані на стимулювання раціонального природокористування шляхом стягнення певної суми коштів пропорційно негативному впливу на довкілля.

В Україні основним елементом системи екологічного оподаткування є екологічний податок, тобто загальнодержавний обов'язковий платіж, який стягується за:

- викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення;
- скиди забруднюючих речовин у водні об'єкти;
- розміщення відходів (за винятком розміщення деяких відходів як вторинної сировини);
- утворення радіоактивних відходів (зокрема, вже накопичених);
- тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками понад строк, що встановлений умовами ліцензії [8, ст. 14.1.57, 240.1].

Економічна сутність екологічного податку проявляється у таких його функціях:

- 1) регулююча (природоохоронна) – основна функція цього податку, що полягає у державному стимулюванні обсягів викидів та відходів на сприяливо низькому рівні;
- 2) фіскальна – забезпечення доходів державного бюджету, є другорядною функцією, оскільки питома вага у структурі надходжень від цього податку є незначною.

Дослідження ефективності екологічного податку в Україні передбачає аналіз ефективності виконання його функцій, а саме:

- дослідження динаміки обсягів викидів (аналіз регулюючої функції);
- дослідження обсягів доходів державного бюджету України (аналіз фіскальної функції).

Обсяги викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря за 2014–2019 рр. наведено у табл. 1; надходження до державного бюджету всіх рівнів від екологічного податку за аналогічний період – у табл. 2.

Дані табл. 1, 2 свідчать про низьку ефективність екологічного податку і, як наслідок, системи екологічного оподаткування в Україні загалом, оскільки:

- впровадження екологічного податку не призвело до суттєвих скорочень обсягів викидів (зниження цього показника після 2014 року є наслідком скорочення сукупних обсягів промислового виробництва в Україні);
- обсяги надходжень до державного бюджету від екологічного податку є незначними, не покривають у повному обсязі втрати внаслідок погіршення стану навколишнього середовища та не є істотним джерелом наповнення державного бюджету (повноцінно не реалізуються ні регулююча, ні фіскальна функції екологічного податку).

Таблиця 1

Обсяги викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря в Україні

Рік	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Обсяги викидів, млн. т	5,35	4,52	4,69	4,23	4,12	4,12

Джерело: складено авторами на основі даних джерела [9]

Таблиця 2

Надходження до державного бюджету України всіх рівнів від екологічного податку

Рік	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Надходження від екологічного податку, млрд. грн.	4,83	2,69	4,99	4,70	4,92	6,09
Частка у структурі доходів зведеного бюджету, %	1,06	0,41	0,64	0,46	0,42	0,47

Джерело: складено авторами на основі даних джерела [10]

Слід зазначити, що в Україні, крім екологічного податку, природоохоронну функцію опосередковано виконують також деякі інші податки, зокрема:

- рентна плата (податок, що стягується за користування деякими природними ресурсами);
- акцизний податок (на транспортні засоби, нафтопродукти та електроенергію).

В зарубіжних країнах система екологічного оподаткування є більш розвинутою. Так, сукупність податків і зборів екологічного характеру в розвинених країнах світу складається з таких груп:

- екологічні податки і збори фіскального характеру (спрямовані головним чином на максимізацію бюджетних доходів);
- екологічні податки і збори компенсаційного характеру (спрямовані безпосередньо на покриття збитків внаслідок завданої екологічної шкоди суб'єктів господарювання);
- екологічні податки і збори стимулюючого характеру (спрямовані перш за все на стимулювання екологізації виробництва).

Приклади систем екологічного оподаткування в деяких країнах ЄС наведено в табл. 3.

Основними шляхами вдосконалення поточної системи екологічного оподаткування в Україні є:

- впровадження прогресивної шкали оподаткування екологічним податком (за більших обсягів викидів та відходів ставки податку мають збільшуватись); сьогодні диференціація ставок екологічного податку обмежується лише класами забруднюючих речовин;
- надання податкових пільг суб'єктам господарювання, які використовують ресурсозберігаючі технології;

– впровадження податку на продукцію, що містить екологічно шкідливі речовини (цей податок існує в більшості європейських країн);

– введення збору на захист довкілля для суб'єктів господарювання, які є платниками екологічного податку; при цьому платежі від цього збору мають надходити до спеціального фонду державного бюджету України з цільовим спрямуванням на природоохоронні заходи.

Висновки. Основним призначенням системи екологічного оподаткування є стимулювання раціонального природокористування. В Україні основним елементом цієї системи є екологічний податок; природоохоронні функції також опосередковано виконують рентна плата та деякі види акцизного податку. Екологічний податок має дві функції, а саме регулюючу (природоохоронну) та фіскальну. В Україні ці функції виконуються недостатньо через відсутність суттєвої позитивної динаміки еколого-економічних показників.

У розвинених країнах світу існують три групи екологічних податків і зборів, а саме фіскальні, компенсаційні та стимулюючі. Характерною особливістю систем екологічного оподаткування країн ЄС, на відміну від України, є наявність податку на продукцію, що містить екологічно шкідливі речовини. Основними напрямками реформування наявної системи екологічного оподаткування в Україні, крім впровадження цього податку, є зміна порядку стягнення екологічного податку (за прогресивною шкалою та надання податкових пільг), введення збору на захист навколишнього середовища.

Таблиця 3

Екологічні податки і збори в країнах ЄС

Назва екологічного платежу	Країни					
	Польща	Чехія	Німеччина	Франція	Данія	Швеція
Податок за викиди вуглекислого газу				+	+	
Податок за забруднення води		+			+	
Податок за відходи та їх утилізацію	+			+	+	+
Податок за споживання енергії			+		+	+
Податок на продукцію, що містить екологічно шкідливі речовини	+	+	+	+	+	+
Збір за вирубку дерев та насаджень	+					
Податок на експлуатацію автомобілів					+	+
Збір на захист навколишнього середовища						+

Джерело: [1]

Бібліографічний список:

1. Швець Ю.О., Григорович Л.С. Екологічний податок як інструмент економіки природокористування. *Вісник Мукачівського державного університету*. 2017. Вип. 10. С. 488–493.
2. Васильєва Н.С. Особливості справляння екологічного податку податковим агентом. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2014. № 2(31). С. 5–9.
3. Лега О.В., Яловега Л.В., Прийдак Т.Б. Екологічний податок: особливості обліку і оподаткування у контексті нормативно-правових змін. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. 2017. Вип. 185. С. 231–242.
4. Шульга Т.М. Правове регулювання екологічного податку в Україні. *Право і суспільство*. 2013. № 6.2. С. 291–294.
5. Канонішена-Коваленко К.В. Екологічний податок від А до Я. Київ: Фондація «Відкрите Суспільство», 2017. 108 с.
6. Яворська Н.П. Екологічне оподаткування в країнах ЄС як інструмент підвищення ефективності екологічної політики. *Підприємництво та інновації*. 2019. № 10. С. 114–120.
7. Фостолович В.А., Возик А.С. Суть екологічного податку в економіці природокористування. *Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки*. 2012. № 4(70). С. 175–180.
8. Податковий кодекс України: Закон України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI. Дата оновлення: 13 серпня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 20.08.2020).
9. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 21.08.2020).
10. Міністерство фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk> (дата звернення: 22.08.2020).
2. Vasylieva N.S. (2014) Osoblyvosti spravliannya ekolohichnoho podatku podatkovym ahentom [Peculiarities of environmental tax by tax agent]. *Law Journal "Air and Space Law"*, no. 2(31), pp. 5–9. (in Ukrainian)
3. Leha O.V., Yaloveha L.V., Pryidak T.B. (2017) Ekolohichni podatki: osoblyvosti obliku i opodatkuvannya u konteksti normatyvno-pravovykh zmin [Environmental tax: peculiarities of accounting and taxation in the context of regulatory changes]. *Bulletin of the Petro Vasylenko Kharkiv National Technical University of Agriculture*, vol. 185, pp. 231–242. (in Ukrainian)
4. Shulha T.M. (2013) Pravove rehuliuвання ekolohichnoho podatku v Ukraini [Legal regulation of environmental tax in Ukraine]. *Law and Society*, no. 6.2, pp. 291–294. (in Ukrainian)
5. Kanonishena-Kovalenko K.V. (2017). *Ekolohichni podatki vid A do Ya* [Environmental tax from A to Z]. Kyiv: Open Society, 108 p. (in Ukrainian)
6. Yavorska N.P. (2019) Ekolohichne opodatkuvannya v kraynakh YeS yak instrument pidvyshchennia efektyvnosti ekolohichnoi polityky [Environmental taxation in EU countries as a tool to increase the efficiency of environmental policy]. *Entrepreneurship and Innovation*, no. 10, pp. 114–120. (in Ukrainian)
7. Fostolovych V.A., Vozyk A.S. (2012) Sut ekolohichnoho podatku v ekonomitsi pryrodokorystuvannya [The essence of environmental tax in the environmental economics]. *Proceedings of VNAU. A series of economic science*, no. 4(70), pp. 175–180. (in Ukrainian)
8. Podatkovi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 02.12.2010 № 2755-VI. Data onovlennia: 13.08.2020 r. [Tax Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 02.12.2010 № 2755-VI. Date updated: 13.08.2020]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (accessed 20 August 2020).
9. Derzhavna Sluzhba Statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 21 August 2020).
10. Ministerstvo Finansiv Ukrainy [Ministry of Finance of Ukraine]. URL: <https://mof.gov.ua/uk> (accessed 22 August 2020).

References:

1. Shvets Yu.O., Hryhorovych L.S. (2017) Ekolohichni podatki yak instrument ekonomiky pryrodokorystuvannya [Environmental tax as a tool of the environmental economics]. *Mukachevo State University*, vol. 10, pp. 488–493. (in Ukrainian)